

روش‌های تحقیق ترکیبی در علوم سیاسی

محمد رضا تخشید *

استادیار گروه روابط بین‌الملل دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

مهدی متین جاوید

دانش‌آموخته مطالعات منطقه‌ای دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

(تاریخ دریافت: ۸۸۳/۹ - تاریخ تصویب: ۸۸۵/۳۱)

چکیده:

روش‌های تحقیق کمی و کیفی در بسیاری از موارد تفاوت‌های چشمگیری با هم دارند، اما در بسیاری از موارد دیگر همدیگر را تکمیل می‌کنند. به دنبال افزایش انتقادات از روش‌های کمی و کیفی، امروزه شاهد افزایش تمایل به کارگیری روش‌های تحقیق ترکیبی در علوم اجتماعی به طور عام و علوم سیاسی به طور خاص هستیم. بسیاری از طرفداران تکثرگرایی در تلاش برای پر کردن شکاف بین روش‌های کمی و کیفی از روش‌های ترکیبی بهره می‌گیرند. این نوشتار بر آن است تا ضمن معرفی و تعریف روش‌های تحقیق ترکیبی، الگوها و مدل‌های مختلف ترکیب روش‌های کمی و کیفی را ارائه کرده سپس نقاط قوت و ضعف این روش‌ها را بررسی نماید و سرانجام به کاربرد و بررسی چشم‌انداز آینده این روش‌ها در علوم سیاسی پرداخته می‌شود.

واژگان کلیدی:

روش تحقیق - علوم سیاسی - روش کمی - روش کیفی - روش‌های ترکیبی - تکثرگرایی

Email: mtakhshid@ut.ac.ir

فاکس: ۶۶۴۰۹۵۹۵

* نویسنده مسئول:

از این نویسنده تاکنون مقالات زیر در همین مجله منتشر شده است:

ترجمه: "تاملی در مفاهیم سیاست و قدرت"، سال ۷۳، شماره ۳۱ - "اصلاحات و سیاست‌های نوگرایی رضاشاه و تاثیر آن بر قدرت و نفوذ روحانیون ایران"، سال ۷۷، شماره ۴۰؛ "سیاست امنیت ملی آیزنهاور و تاثیر آن بر سیاست خارجی ایالات متحده در قبال ایران"، شماره ۴، زمستان ۸۷.

مقدمه

حوزه تحقیق در علوم سیاسی از آغاز شکل‌گیری این رشته در اواخر قرن نوزدهم و سپس رشد و توسعه آن و تبدیل شدن به یک رشته‌ی مستقل دانشگاهی تا به امروز حوزه‌ای بوده که در آن اختلاف‌نظر شدید وجود داشته است. به همین دلیل تلاش برای ایجاد یک پارادایم واحد برای سازماندهی تحقیق در باب سیاست تاکنون ناتمام و ناکام باقی مانده است. طی دهه‌های اخیر، تحقیق در علوم سیاسی زیر سلطه‌ی مشاجره‌ای بوده که بین اثبات‌گرایان که طرفدار تقلید از علوم طبیعی هستند و تفسیرگرایان که طرفدار مطالعه‌ی سیاست از طریق اشکال انسان-گرایانه‌تر تحقیق هستند جریان داشته است. معرفت‌شناسی‌های متعارض اثبات‌گرایانه و تفسیر-گرایانه سبب شده که روش‌های متفاوتی برای جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها اتخاذ شود. در حالیکه اثبات‌گرایان از شیوه‌های کمی جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها جانبداری می‌کنند، تفسیرگرایان طرفدار شیوه‌های کیفی جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها هستند (Schram 2007:1).

پوزیتیویسم و تفسیرگرایی در علوم سیاسی همچون آب و روغن پنداشته شده‌اند، به عبارت دیگر از آنجا که محققان بر این باور بوده‌اند که پوزیتیویسم و تفسیرگرایی دارای منطقی-های متفاوت تحقیق هستند، بنابراین، امکان ترکیب این دو روش در یک تحلیل و تحقیق را رد می‌کردند. طی سال‌ها این تصور که پوزیتیویسم و تفسیرگرایی دارای منطقی‌های متفاوت از تحقیق هستند، این باور را که علوم سیاسی رشته‌ای است دو پاره و در آن محققان مختلف که از شیوه‌های مختلف تحقیق استفاده می‌کنند نمی‌توانند با هم همکاری کنند، را تقویت می‌کرد (Schram 2007:11-12).

جانسون و اونوبوزی هم چنین نظری دارند. آنها در مقاله‌ی خود با عنوان «روش‌های تحقیق ترکیبی: یک پارادایم تحقیقی که زمان آن فرا رسیده است» اظهار می‌دارند که بیش از یک قرن جانبداران روش‌های کمی و کیفی، نزاع و مجادله‌های آتشین با هم داشتند. این امر سبب شده که در نتیجه این مجادله و نزاع در هر دو طرف، افراطیونی ظهور کنند که طرفدار شیوه‌های تحقیق کمی محض و یا شیوه‌های تحقیق کیفی محض بودند و بر این باور بودند که ترکیب این شیوه‌ها غیرممکن است. به نظر آنها هر دو این گروه‌های افراطی معتقد بودند که پارادایم پیشنهادی آنها مناسب‌ترین شیوه برای تحقیق است و اگر نه به صورت آشکار حداقل به صورت تلویحی از نظریه ناسازگاری-که ترکیب روش‌های کمی و کیفی را ناممکن می‌داند-جانبداری می‌کردند و پارادایم‌های ارائه شده از طرف مقابل را پارادایم‌هایی نامناسب برای تحقیق معرفی می‌کردند (Johnson and Onwuegbuzie 2004:3-6).

روش‌های تحقیق کیفی و کمی در بسیاری از موارد تفاوت‌های چشمگیری با هم دارند، اما در بسیاری از موارد دیگر همدیگر را تکمیل می‌کنند. تفاوت‌های روش کیفی و روش کمی

ممکن است باعث سردرگمی پژوهشگران و حتی خوانندگان تحقیق شود. از این رو لازم است به نقاط قوت هر دو روش ارجح نهاده شود. تقریباً اکثر پژوهشگران طرفدار روش کمی رویکردی پوزیتیویستی به علوم اجتماعی دارند و تأکیدشان بر اندازه‌گیری متغیرها و آزمون فرضیه‌هاست که بر مبنای تبیین‌های علی و معلولی است (Charmaz 2007: 4-5). در مقابل محققین طرفدار روش کیفی رویکردی تفسیرگرایانه و انتقادی نسبت به علوم اجتماعی دارند و تأکید زیادی به منطق در عمل دارند و به بررسی دقیق مواردی که در جریان طبیعی حیات اجتماعی جریان دارد، می‌پردازند و تفاسیر موثقی ارائه می‌کنند (Neuman 2000:122).

بسیاری از طرفداران تک‌تک‌گرایی در تلاش برای پرکردن شکاف بین روش‌های کمی و کیفی از طریق به کارگیری روش‌های ترکیبی هستند (Klotz & Prakash 2008:2).

طی سال‌های اخیر تعداد زیادی از عالمان علم سیاست این ایده و باور را که منطق‌های متفاوت تحقیق پارادایم‌های پوزیتیویستی و تفسیرگرایی، محققان را مجبور می‌کند که یا از رهیافت‌های پوزیتیویستی محض استفاده کنند یا از رهیافت‌های تفسیری محض و به رهیافت دیگر توجهی نداشته باشند را به چالش کشیده‌اند. این گروه طرفدار ترکیب روش‌ها یا به عبارت دقیق‌تر طرفدار روش‌های تحقیق ترکیبی هستند و بر این باورند که با کاربرد روش‌های تحقیق ترکیبی می‌توان موضوعات خاصی را به گونه‌ای کامل‌تر و دقیق‌تر مورد بررسی قرار داد. امروزه شاهد افزایش تمایل به روش‌های تحقیق ترکیبی در علوم اجتماعی هستیم. کتاب‌ها و مقالات متعددی که به ترویج و کاربرد این روش‌ها اختصاص یافته است، مؤید این امر است (Schram 2007:10-13).

چین لین و لفتیس هم در مورد افزایش تمایل به سوی به کارگیری روش‌های ترکیبی در علوم سیاسی معتقدند با افزایش انتقادات از کاربرد روش‌های کمی و کیفی محض در علوم سیاسی، روش‌های تحقیق ترکیبی اهمیتی ویژه یافته‌اند. روش‌های ترکیبی با مجهز ساختن محقق به ابزارهای روشی مختلف، کار محققان را تسهیل نموده و به آنها اجازه می‌دهند ابعاد گسترده‌ای از مسأله را مدنظر قرار دهند (Chin Lin & Loftis 2005:1).

با این حال و علی‌رغم افزایش روزافزون کاربرد روش‌های تحقیق ترکیبی در علوم سیاسی همانگونه که شرام اظهار می‌دارد هر چند تمایل به کاربرد روش‌های ترکیبی در علوم سیاسی و رشته‌های مرتبط در حال افزایش است. با این حال، چنین شیوه‌های تحقیقی هنوز در بخش کوچکی از پروژه‌های تحقیقاتی و حتی مقالات منتشر شده در مجلات به کار برده می‌شود. به نظر او برای تشویق و افزایش کاربرد روش‌های ترکیبی، محققان جانبدار پوزیتیویسم و محققان جانبدار تفسیرگرایی باید بپذیرند که می‌توان به ترکیب روش‌های کمی و کیفی پرداخت و

اینکه چنانچه چنین ترکیبی رخ دهد به گونه‌ای دقیق‌تر و کامل‌تر می‌توان موضوعات و مسائل سیاسی را مورد بررسی و تحلیل قرار داد (Schram 2007: 13-15).

این نوشتار بر آن است تا ضمن معرفی و تعریف روش‌های تحقیق ترکیبی، الگوها و مدل‌های متفاوت که امکان ترکیب روش‌های کمی و کیفی را فراهم می‌کنند را ارائه کرده، سپس نقاط قوت و ضعف این روش‌ها را ذکر نماید و سرانجام به کاربرد آینده این روش‌ها در علوم سیاسی به طور خاص بپردازد. با توجه به بدیع بودن موضوع، لازم است پژوهش‌های بیشتری در این زمینه صورت گیرد و این پژوهش صرفاً جهت معرفی و آشنایی با این روش‌ها صورت گرفته است. بنابراین، این مقاله شامل چهار بخش می‌باشد. در بخش اول به معرفی روش‌های تحقیق ترکیبی پرداخته می‌شود. در بخش دوم کامل‌ترین و جامع‌ترین الگوها و مدل‌های ترکیب روش‌های کمی و کیفی ارائه می‌شود. در بخش سوم به نقاط قوت و ضعف روش‌های تحقیق ترکیبی اشاره می‌شود. بخش پایانی هم به کاربرد و بررسی چشم‌انداز آینده این روش‌ها در علوم سیاسی اختصاص یافته است.

الف- معرفی روش‌های تحقیق ترکیبی

هر چند تعریف‌های متعددی از روش‌های تحقیق ترکیبی صورت گرفته است، اما وجه اشتراک همه‌ی این تعریف‌ها این نکته است که روش‌های تحقیق ترکیبی عبارت از ترکیب روش‌های کمی و کیفی است. به عنوان نمونه، عباس تشکری محقق دانشگاه فلوریدا که از برجسته‌ترین جانبداران روش‌های تحقیق ترکیبی است در مقاله‌ی مشترک‌اش با چارلز تدل-کی وی هم از مهم‌ترین نظریه‌پردازان ترکیبی است- با عنوان «یک گونه‌شناسی کلی از الگوهای تحقیقی مبتنی بر روش‌های ترکیبی» تحقیق مبتنی بر روش‌های تحقیق ترکیبی را چنین تعریف می‌کند: «تحقیق مبتنی بر روش‌های ترکیبی، تحقیقی است که محقق در آن در جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها، ترکیب یافته‌ها و نتیجه‌گیری در مورد یک موضوع خاص، از هر دو رهیافت کمی و کیفی در یک مطالعه یا طرح تحقیقاتی واحد استفاده می‌کند» (Teddle & Tashakkori 2006: 4).

جانسون و اونوبوزی هم روش‌های تحقیق ترکیبی را عبارت می‌دانند از شیوه‌هایی از تحقیق که طی آن محقق تکنیک‌ها، روش‌ها، رهیافت‌ها، مفاهیم و زبان کمی و کیفی را با هم تلفیق یا ترکیب می‌کند. از دیدگاه این دو پژوهشگر، روش تحقیق ترکیبی به معنای رد و کم اهمیت جلوه دادن روش‌های کیفی و کمی نیست، بلکه برعکس براساس این روش هر دو رهیافت مهم و مفید تلقی می‌شوند. به عبارت دیگر هر کدام از این روش‌های دوگانه (کمی و کیفی) دارای محاسن و معایبی هستند و هدف روش ترکیبی استفاده از محاسن هر دو روش

و به حداقل رساندن معایب آنها از طریق ترکیب این دو روش است. به اعتقاد آنها اگر محوری ترسیم کنیم که در یک رأس آن روش‌های کمی و در رأس مقابل آن روش‌های کیفی قرار گیرند، روش‌های ترکیبی در میانه محور و بین این دو روش جای می‌گیرند. آنها ویژگی‌های دیگری هم برای روش‌های تحقیق ترکیبی ذکر می‌کنند:

۱- به لحاظ فلسفی روش ترکیبی را می‌توان راه سوم یا سومین پارادایم تحقیقی در کنار پارادایم‌های کمی و کیفی دانست.

۲- به لحاظ فلسفی روش ترکیبی از روش و سیستم پراگماتیسم بهره می‌گیرد.

۳- منطق تحقیق در این روش بر استفاده از استقراء، قیاس و تکیه بر بهترین شیوه تبیین برای فهم نتایج مبتنی است.

۴- روش ترکیبی همچنین تلاشی برای مشروعیت‌بخشی به استفاده از رهیافت‌ها و روش‌های چندگانه برای پاسخ به سؤالات به جای محدود کردن یا مجبور کردن محقق به استفاده از یک روش یا رهیافت محدود است.

۵- رهیافت ترکیبی، جامع، تکثرگرا و کامل‌کننده است و به محقق این امکان را می‌دهد که با توجه به موضوع پژوهش خود روش مناسب را برگزیند (Johnson and Onwuegbuzie 2004:4-6).

چین‌لین و لوفتیس هم روش‌های ترکیبی را اینگونه تعریف می‌کنند: «تحقیق مبتنی بر روش‌های ترکیبی، تحقیقی است که مشخصه‌ی آن استفاده از روش‌های کمی و کیفی برای تحلیل داده‌هاست» (Chinlin & Loftis 2005: 4).

بنابراین به طور کلی می‌توان روش‌های ترکیبی را ترکیب روش‌های کمی و کیفی در مراحل مختلف تحقیق از مرحله مفهوم‌سازی و جمع‌آوری داده‌ها تا مرحله‌ی تحلیل داده‌های به دست آمده دانست تا از این طریق ضمن استفاده از محاسن و نقاط قوت هر کدام از این روش‌ها و به حداقل رساندن و اجتناب از نقاط ضعف آنها بتوان پدیده واحدی را به شکلی کامل‌تر و دقیق‌تر مورد بررسی قرار داد و جنبه‌های مختلف آن را آشکار ساخت.

هر چند آنگونه که گفته شد روش‌های تحقیق ترکیبی عبارت است از ترکیب روش‌های کمی و کیفی، اما این ترکیب به اشکال و شیوه‌های مختلف صورت می‌گیرد. به همین دلیل است که جانبداران این نوع روش‌ها از «روش‌های» تحقیق ترکیبی صحبت می‌کنند و نه از «روش» تحقیق ترکیبی. وجه مشخصه‌ی بارز روش‌های تحقیق ترکیبی تکثرگرایی پارادایمی آنهاست. به عبارت دقیق‌تر ترکیب روش‌های کیفی و کمی به شیوه‌های مختلف سبب شکل‌گیری الگوها و مدل‌های متفاوتی از روش‌های تحقیق ترکیبی شده است (Greene 2006:98). تدل و تشکری ضمن ارائه یک گونه‌شناسی از مدل‌های مختلف روش‌های تحقیق

ترکیبی عنوان می‌کنند که این الگوها و مدل‌های ترکیب آنقدر متنوع و زیاد هستند که هیچ گونه‌شناسی نمی‌تواند به طور کامل به همه آنها بپردازد (Teddle & Tashakkori 2006:1-2). در بخش بعدی مقاله تلاش می‌شود تا یک گونه‌شناسی از الگوهای مختلف روش‌های تحقیق ترکیبی ارائه شود. بخش عمده این قسمت برگرفته از گونه‌شناسی ارائه شده از سوی تدل و تشکری است که به گفته خودشان و سایر جانبداران این گونه روش‌ها هر چند در برگیرنده تمامی الگوها و مدل‌های روش‌های ترکیبی نیست، اما بهترین گونه‌شناسی است که تاکنون ارائه شده است.

ب- مدل‌ها و الگوهای مختلف روش‌های تحقیق ترکیبی

تدل و تشکری گونه‌شناسی‌ای را ارائه می‌کنند که مبتنی بر چهار معیار است. آنها با ترکیب این چهار معیار مدل‌های مختلف روش‌های ترکیبی را مشخص می‌سازند. این چهار معیار عبارتند از:

۱- **تعداد روش‌های مورد استفاده در تحقیق:** بر اساس این معیار یعنی تعداد روش‌های به کار برده شده در تحقیق می‌توان دو گزینه را مشخص کرد:
الف- کاربرد یک‌روش (تک روشی): که در آن فقط یکی از روش‌های کیفی و کمی در تمامی مراحل تحقیق به کار می‌رود.
ب- کاربرد چندروش (چند روشی): که در آن رهیافت‌های کمی و کیفی طی مراحل تحقیق با هم ترکیب می‌شود.

۲- **تعداد مراحل تحقیق:** بر این اساس مراحل تحقیق می‌تواند دو گزینه را مشخص کرد:
الف- طرح تک مرحله‌ای: تحقیق تنها طی یک مرحله صورت می‌گیرد و این مراحل دارای چهار قسمت است.
ب- طرح چند مرحله‌ای: تحقیق طی چند فاز و مرحله مجزا صورت می‌گیرد و هر کدام از این مراحل دارای چهار قسمت است.
همانطور که گفته شد هر مرحله دارای چهار قسمت است:
بخش مفهوم‌سازی، بخش گردآوری داده‌ها، بخش تحلیل داده‌ها، بخش نتیجه‌گیری.

۳- **شکل فرآیند اجرا:** بر این اساس می‌توان چهار گزینه را مشخص کرد:
الف- کاربرد همزمان: مراحل چندگانه تحقیق به طور موازی یا همزمان انجام می‌پذیرد.

ب- کاربرد تبدیلی: که از ویژگی‌های خاصی روش‌های ترکیبی است که خود در دو مرحله انجام می‌پذیرد؛ در مرحله اول داده‌های کیفی به کدهای عددی تبدیل می‌شود و می‌توان آنها را به صورت کمی تحلیل کرد؛ در مرحله دوم داده‌های کمی به صورت کیفی درآمده و می‌توان آنها را به صورت کیفی تحلیل کرد.

ج- کاربرد پیچیده: که در آن در تمامی قسمت‌های مراحل مختلف تحقیق روش‌های کمی و کیفی با هم به کار می‌رود و بسیار پیچیده است.

۴- میزان ادغام روش‌ها: بر این اساس می‌توان دو نوع ادغام ساده و پیچیده را مشخص ساخت. در ادغام پیچیده در تمامی مراحل تحقیق ادغام روش‌های کمی و کیفی صورت می‌گیرد، اما در ادغام ساده تنها در قسمت‌های خاص از مراحل تحقیق ادغام صورت می‌گیرد. تدل و تشکری با ترکیب این معیارهای چهارگانه، گونه‌شناسی و جدول زیر را ارائه می‌کنند.

چند مرحله‌ای	تک مرحله‌ای	
<p>مدل‌های تک روشی چند مرحله‌ای</p> <p>۱- تک روشی همزمان: کاربرد یک روش در چند مرحله به طور همزمان</p> <p>کیفی + کیفی</p> <p>کمی + کمی</p> <p>۲- تک روشی چند مرحله‌ای پشت سر هم: کاربرد یک روش در چند مرحله پشت سر هم</p> <p>کیفی ← کیفی</p> <p>کمی ← کمی</p>	<p>مدل تک روشی تک مرحله‌ای</p> <p>۱- مدل سنتی کاربرد روش کمی در یک مرحله</p> <p>۲- مدل سنتی کاربرد روش کیفی در یک مرحله</p>	تک روشی
<p>الف- مدل‌های روش ترکیبی چند مرحله‌ای:</p> <p>۱- مدل ترکیبی همزمان: کاربرد چند روش در چند مرحله به طور همزمان</p> <p>۲- مدل ترکیبی پشت سر هم: کاربرد چند روش در چند مرحله به طور پشت سر هم</p> <p>۳- مدل ترکیبی تبدیلی</p> <p>۴- مدل کاملاً انجام شده</p> <p>ب: مدل شبه ترکیبی چند مرحله‌ای: که تنها در مرحله جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها ترکیب صورت می‌گیرد و شامل شبه ترکیبی تبدیلی است.</p>	<p>مدل ترکیبی تک مرحله‌ای (شبه ترکیبی)</p> <p>۱- تک مرحله‌ای تبدیلی</p>	روشهای ترکیبی

مدل‌های تک روشی

این گونه مدل‌ها که شامل دو گونه مدل تک‌روشی تک‌مرحله‌ای و مدل‌های تک‌روشی چندمرحله‌ای است جزء مدل‌های مبتنی بر روش‌های ترکیبی محسوب نمی‌شود. الف- طرح تک‌روشی تک‌مرحله‌ای: در این مدل یک روش (کمی یا کیفی) در تمامی قسمت‌های تحقیق و در یک مرحله به کار برده می‌شود این مدل را می‌توان به این شکل نشان داد. (نمودار ۱)

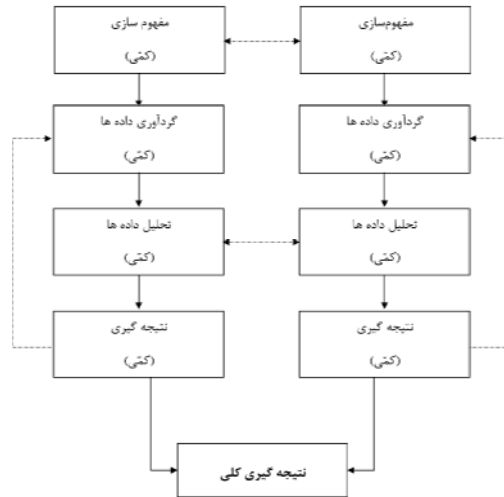

نمودار شماره ۱

ب- طرح تک‌روشی چندمرحله‌ای: در این مدل یک روش (کمی یا کیفی) در تمامی قسمت‌های تحقیق و مراحل چندگانه اجرای تحقیق به کار می‌رود. این مدل دو شکل مختلف دارد:

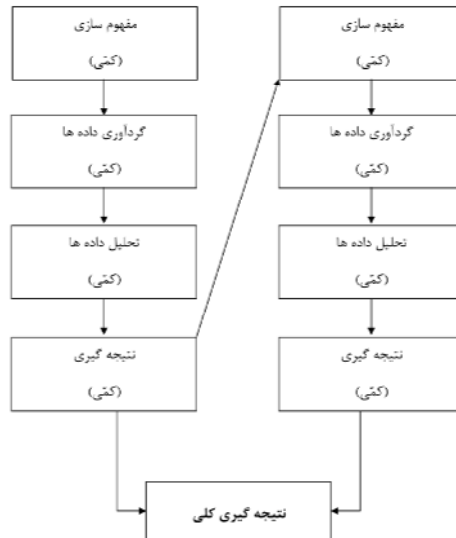
۱- طرح تک روشی چند مرحله‌ای همزمان: در این مدل یک روش در تمامی قسمت‌های مختلف تحقیق ولی در دو یا چند مرحله که به صورت همزمان صورت می‌گیرند به کار می‌رود. به عنوان مثال می‌توان کاربرد روش کمی را به این شکل نشان داد. (نمودار ۲)

نمودار شماره ۲

۲- طرح تک روشی چند مرحله‌ای پشت سر هم: در این مدل یک روشی کمی و کیفی در تمامی قسمت‌های تحقیق ولی در دو یا چند مرحله که به صورت پشت سر هم صورت می‌گیرد به کار برده می‌شود. نتایج مرحله‌ی اول بر تنظیم مراحل مرحله دوم تأثیر می‌گذارد. (نمودار ۳)

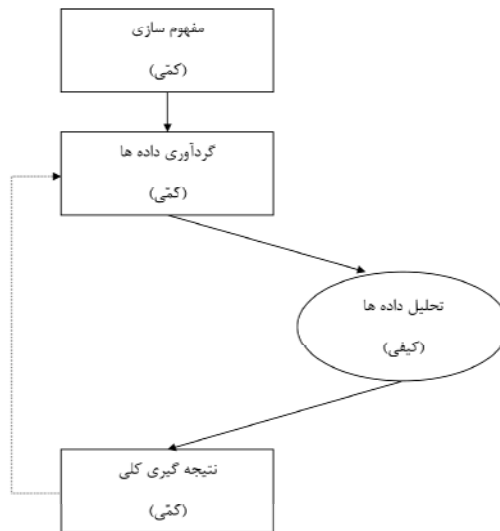

نمودار شماره ۳

مدل‌های ترکیبی

این نوع مدل‌ها که شامل دو گونه مدل روش‌های ترکیبی تک‌مرحله‌ای و روش‌های ترکیبی چند مرحله‌ای است، مدل‌هایی هستند که در آنها از بیش از یک روش برای مطالعه و تحقیق در مورد یک موضوع واحد استفاده می‌شود. در زیر به بررسی الگوها و مدل‌های مختلف روش‌های ترکیبی که موضوع اصلی این مقاله است، پرداخته می‌شود:

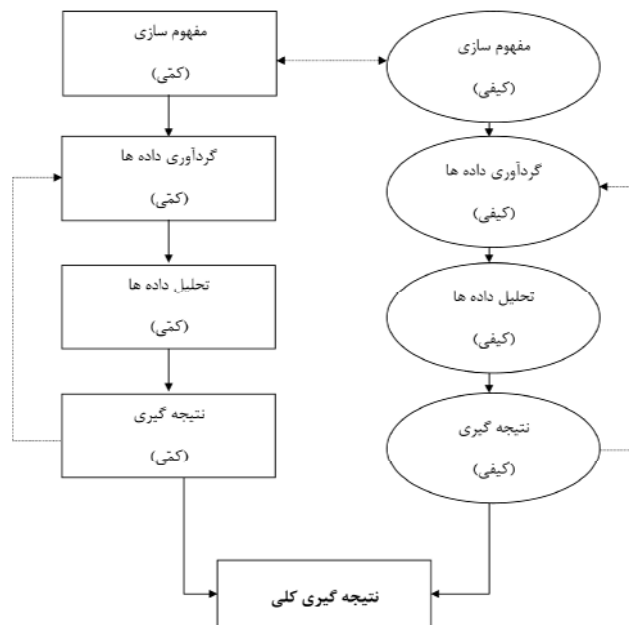
الف- مدل مبتنی بر روش‌های ترکیبی تک مرحله‌ای: این مدل که بدان مدل شبه ترکیبی هم گفته می‌شود، عبارت است از کاربرد بیش از یک روش در یک مرحله برای مطالعه یک پدیده واحد. این مدل ساده‌ترین شکل روش‌های تحقیق ترکیبی است و تنها یک گونه دارد و آن عبارت است از مدل تک مرحله‌ای تبدیلی (نمودار ۴)

نمودار شماره ۴

ب- مدل‌های مبتنی بر روش‌های ترکیبی چند مرحله‌ای: این مدل‌ها عبارتند از مدل‌هایی که در آنها بیش از یک روش تحقیق در چند مرحله برای مطالعه یک پدیده واحد استفاده می‌شود. این مدل خود به چهار گونه مجزا تقسیم می‌شود:

۱- روش ترکیبی چند مرحله‌ای همزمان: در این مدل از بیش از یک روش تحقیق در چند مرحله که به طور همزمان صورت می‌گیرند، برای بررسی یک موضوع واحد استفاده می‌شود. در این مدل یکی از مراحل به طور کامل به روش کمی صورت می‌گیرد و مرحله دیگر به طور کامل به روش کیفی و در نهایت نتیجه هر کدام از این دو مرحله ادغام شده و یک نتیجه کلی گرفته می‌شود. (نمودار ۵)

نمودار شماره ۵

هرچند این روش ارزش زیادی دارد اما به دلیل مشکل بودن انجام چندین مرحله به طور همزمان ممکن است مسأله‌ساز شود، بویژه برای محققانی که به تنهایی کار می‌کنند مشکل‌آفرین خواهد بود. به طور کلی این روش به دلایل زیر مشکل‌ساز است:

-تعداد زیادی محقق نیاز است تا به طور همزمان و جداگانه پدیده واحدی را با دو روش مختلف بررسی کنند.

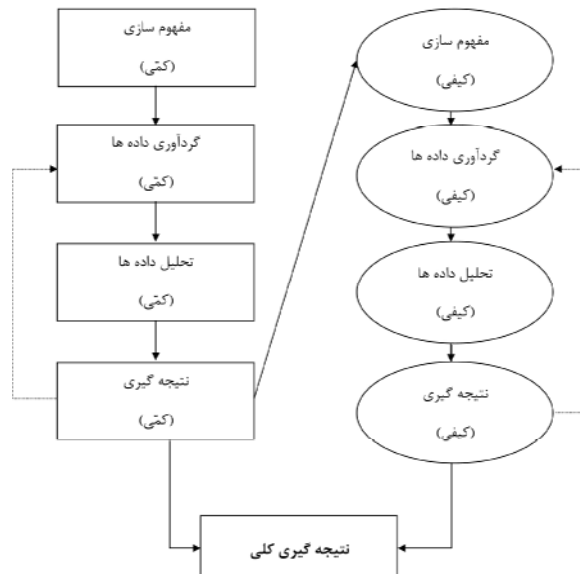
-تحلیل همزمان داده‌های کمی و کیفی و سپس ادغام آنها و تبدیل نتایج آنها به یک نتیجه واحد از یافته‌ها و نتایج امری مشکل است.

-ممکن است داده‌های به دست آمده از روش‌های مختلف با هم ناسازگار باشند و به این ترتیب ترکیب آنها و به دست دادن یک نتیجه کلی امکان‌پذیر نباشد.

-زمان‌بر و هزینه‌بر است.

۲-مدل مبتنی بر روش‌های ترکیبی چندمرحله‌ای پشت سر هم: در این مدل از بیش از یک روش تحقیق در چند مرحله که به صورت پشت سر هم صورت می‌گیرد، برای بررسی یک موضوع واحد استفاده می‌شود. در این مدل مرحله اول به یکی از روش‌های کمی یا کیفی

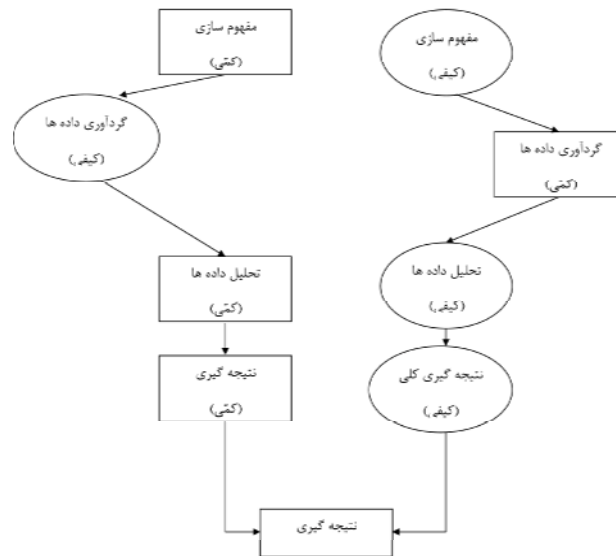
صورت می‌گیرد و سپس نتایج به دست آمده از این مرحله برای طرح سؤالات، جمع‌آوری داده‌ها و تحلیل داده‌ها به کار می‌رود. مرحله بعدی که به روشی غیر از روش مرحله اول صورت می‌گیرد نقش هدایت کننده دارد. نتیجه کلی نهایی مبتنی بر ادغام نتایج مراحل مختلف است. (نمودار ۶)

نمودار شماره ۶

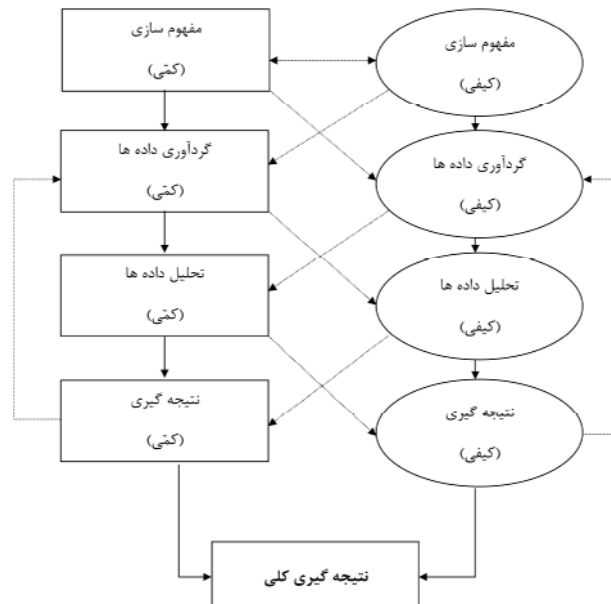
این مدل هم محاسن زیادی دارد و امکان شناسایی ابعاد مختلف یک پدیده را فراهم می‌سازد؛ اما در عین حال معایبی هم دارد مثل وقت‌گیر و هزینه‌بر بودن، مشکل بودن استفاده از نتایج مرحله‌ی اول برای هدایت مرحله دوم، مشکل بودن ادغام داده‌های کمی و کیفی و... .

۳- مدل مبتنی بر روش‌های ترکیبی چند مرحله‌ای تبدیلی: در این مدل قسمت‌های مفهوم‌سازی و گردآوری داده‌ها در یکی از مراحل به روش کمی یا کیفی صورت می‌گیرد، اما تحلیل داده‌ها به روشی برعکس روشی که در قسمت اول این مرحله به کار رفته صورت می‌گیرد. سپس مرحله دوم هم به همین صورت انجام می‌پذیرد و نتایج به دست آمده با هم ادغام شده، یک نتیجه کلی به دست می‌آید. (نمودار ۷)

نمودار شماره ۷

۴-مدل مبتنی بر روش‌های ترکیبی کاملاً ادغام‌شده: این نمونه مدلی است که در آن از بیش از یک روش و در چند مرحله استفاده می‌شود، منتها در این روش ترکیب روش‌های کمی و کیفی در تمامی قسمت‌های مراحل مختلف صورت گرفته و این قسمت‌ها به صورت متقابل برهم تأثیر می‌گذرانند. (نمودار ۸)

نمودار شماره ۸

ج- نقاط قوت و ضعف روش‌های ترکیبی

جانسون و انویبوزی نقاط قوت و ضعف روش‌های ترکیبی را چنین بیان می‌کنند:

الف- نقاط قوت:

- ۱- واژگان، تصاویر و روایت‌ها می‌توانند برای معنا دادن به اعداد به کار روند.
- ۲- اعداد می‌توانند برای تدقیق واژگان، تصاویر و روایت‌ها به کار روند.
- ۳- این شیوه‌ها از نقاط قوت روش‌های کمی و کیفی به طور همزمان بهره‌مند هستند.
- ۴- می‌توان به سؤالات گسترده‌تری به طور کامل‌تر پاسخ داد زیرا محقق به یک روش یا رهیافت واحد محدود نیست.
- ۵- محقق می‌تواند از نقاط قوت یک روش برای فایده‌آوردن بر نقاط ضعف روش دیگر استفاده کند.
- ۶- می‌توان از طریق مقایسه‌ی نتایج به دست آمده از طریق دو روش که در مورد یک موضوع به کار رفته‌اند شواهد محکم‌تر و بیشتری برای نتیجه‌گیری کلی فراهم کرد.
- ۷- با کاربرد این روش‌ها قدرت تعمیم‌دهی نتایج افزایش می‌یابد.

۸- کاربرد همزمان روش‌های کمی و کیفی دانش کامل‌تری که برای نظریه و عمل ضروری است، فراهم می‌کند.

۹- جنبه‌های مختلف یک پدیده که در صورت کاربرد یک روش واحد مغفول می‌ماند با کاربرد روش‌های ترکیبی آشکار می‌گردد.

ب- نقاط ضعف:

۱- برای یک محقق تنها استفاده از دو روش کمی و کیفی به خصوص زمانی که قرار است این دو روش به طور همزمان به کار روند، دشوار است.

۲- محقق بایستی از روش‌های متعدد آگاهی داشته باشد و بداند چگونه به گونه‌ای مناسب آنها را ترکیب کند.

۳- هزینه‌بر است.

۴- وقت‌گیر است.

۵- امکان سطحی شدن تحقیق وجود دارد (Johnson & Owuegbuzie 2004:8).

چین لین و لوفتیس هم معتقدند که به دنبال افزایش انتقادات از روش‌های کمی و کیفی محض تمایل به سوی روش‌های ترکیبی یا متکثر در حال افزایش است. به نظر آنها روش‌های ترکیبی با مجهز ساختن محقق به ابزارهای روشی لازم، کار او را آسان‌تر می‌سازد و به محقق اجازه می‌دهد ابعاد و جنبه‌های بیشتری از موضوع مورد مطالعه را ببیند. به نظر این دو پژوهشگر فراگرفتن و کاربرد روش‌های ترکیبی بویژه برای دانشجویان مقاطع تحصیلات تکمیلی اهمیت دارد (Chin Lin & Loftis 2005:2).

آنها در جای دیگر خاطر نشان می‌سازند که استفاده از روش‌های ترکیبی قابلیت افزایش اعتبار یافته‌های نظری را دارد و می‌تواند بر عمق و غنای این یافته‌ها بیفزاید. اما در عین حال آنها معتقدند که کاربرد روش‌های ترکیبی همیشه سودمند نیست و گاه به جای کاربرد یک روش برای از بین بردن ضعف روش دیگر بهتر است از شیوه‌های دیگری از همان روش برای از بین بردن ضعف‌های آن روش استفاده کرد. به علاوه اغلب با کاربرد یک روش واحد به طور دقیق و مناسب می‌توان دانشی عمیق‌تر در مورد جنبه‌هایی از یک پدیده یا موضوع به دست آورد (Chin Lin & Loftis 2005:6).

تشکری و تدل هم ضمن تأکید بر نقاط قوت روش‌های ترکیبی، می‌پذیرند که روش‌های ترکیبی نقاط ضعفی هم دارد. آنها بر این باورند که این روش‌ها در همه‌ی انواع تحقیقات کارآمدی ندارد و بنابراین پیشنهاد آنها این است که با توجه به موضوع و مسأله‌ی مورد بررسی بایستی از روش مناسب برای بررسی دقیق و عمیق مسأله مورد نظر بهره گرفت (Teddle & Tashakori 2006:17).

د- کاربرد و آینده‌ی روش‌های تحقیق ترکیبی در علوم سیاسی

علوم سیاسی یک رشته‌ی پویاست. پژوهشگران این رشته رویکردهایی مختلف را برای مطالعه مسائل سیاسی دنبال کرده‌اند. امروزه این توافق بین دانشمندان علوم سیاسی وجود دارد که روش‌های تحقیق مختلف وجود دارند که معتبر هستند. به دنبال افزایش انتقادات از روش‌های کمی و کیفی، امروزه شاهد افزایش تمایل به استفاده از روش‌های ترکیبی در علوم اجتماعی به طور عام و علوم سیاسی به طور خاص هستیم (MacNabb 2005:21). طرفداران این روش‌ها معتقدند که با استفاده از روش‌های ترکیبی می‌توان بر نقاط ضعف استفاده از یک روش (کیفی یا کمی) غلبه کرد (Chen 2006:75). با این حال، علی‌رغم افزایش کاربرد روش‌های ترکیبی در علوم سیاسی، اینگونه روش‌ها هنوز در حجم اندکی از تحقیقات انجام شده در این رشته به کار گرفته شده است. راه‌حل شرام برای حل این مشکل روی آوردن به پلورالیسم انتقادی در زمینه‌ی روش‌های تحقیق است تا از این طریق زمینه برای کاربرد گسترده‌تر روش‌های ترکیبی فراهم شود (Schram 2007:15-16).

به هر حال به نظر می‌رسد تمامی صاحب‌نظران در زمینه‌ی روش‌های ترکیبی، آینده‌ی روشن برای کاربرد این روش‌ها در علوم اجتماعی و به ویژه علوم سیاسی متصور هستند و بر این باورند که کاربرد روش‌های ترکیبی، به عنوان مکمل در کنار (و نه در مقابل) رهیافت‌های پوزیتیویستی و تفسیرگرایی به عنوان رهیافت و پارادایم سوم افزایش خواهد یافت.

منابع و مأخذ:

1. Chen, H. T. (2006) "A Theory-driven Evaluation Perspective on Mixed Methods," **Research in the Schools**, Vol. 13, No.1, 75-83.
2. Chin Lin, A. & K. Loftis (2005) "Mixing Qualitative and Quantitative Methods in Political Science: A primer;" Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, See: www.allacademic.com/meta/p41971_index.html-38k.
3. Charmaz, K. (2007) **Constructing Grounded Theory; A Practical Guide Through Qualitative Analysis**, London: Sage Publications.
4. Creswell, J. et al. (2006) "How Interpretative Qualitative Research Extends Mixed Methods Research;" **Research in the Schools**, Vol. 13, No. 1, 1-11.
5. Greene, J. C. (2006) "Toward a Methodology of Mixed Methods Social Inquiry;" **Research in the schools**, Vol. 13, No.1, 93- 98.
6. Johnson, R. B. & A. J. Onwuegbuzie (2004) "Mixed Methods Research: A Research Paradigm Whose Time Has Come;" **Educational Research**, Vol. 33, No.7, 14-26.
7. Klotz, A. & D. Prakash(eds.)(2008) **Qualitative Methods in International Relations: A Pluralist Guide**, Hampshire: Palgrave Macmillan.
8. McNabb, David E. (2005) **Research Methods for Political Science; Quantitative and Qualitative Methods**, New Delhi: Prentice-Hall of India
9. Neuman, W. L. (2000) **Social Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches**, 4th edition, Boston: Allyn and Bacon.

10. Sandelowski, M., C. I. Voils & J. Barroso (2006) "Defining and Designing Mixed Research Synthesis Studies;" **Research in the Schools**, Vol.13, No. 1, 29-40.
11. Schram, F. Sanford (2007) "Political Science Research: From Theory to Practice;" **International Encyclopedia of Political Science** See: www.brynmawr.edu/Acads/GSSW/schram/PoliticalScienceResearch.doc
12. Teddlie, Ch. & A. Tashakkori (2006) "A general Typology of Research Designs Featuring Mixed Methods;" **Research in the Schools**, Vol. 13, No. 1, 12-28.
13. Yin, R. K. (2006) "Mixed Methods Research: Are the Methods Genuinely Integrated or Merely Parallel?" **Research in the Schools**, Vol.13, No.1, 41-47.